

Oponentský posudek disertační práce

Doktorand: PhDr. Radek Martinek

Disertační práce: Stavovský šat katolického kněžstva a jeho zobrazení ve výtvarném umění.

Historie – proměny – význam. Praha 2013.

Disertační práce Radka Martinka představuje téma historického vývoje „mimoliturgického“ – stavovského oděvu duchovenstva. Na rozdíl od liturgických oděvů je toto téma značně opomíjené, doktorand sám uvádí, že stavovský oděv byl považován za ryze utilitární záležitost, nebyl ani příliš zachovávan (obnošený oděv se zpravidla vyhazoval, na rozdíl od liturgického, u něhož se častěji objevuje snaha o opravy a zachování), proto práce zvláště v českém jazykovém prostředí představuje průkopnické dílo.

Text disertace je členěn do 8 hlavních kapitol. Po metodologickém úvodu následuje kapitola věnovaná problematice vnímání oděvu v Písmu a v rané křesťanské církvi. Liturgický i mimoliturgický oděv duchovních se vyvinul z běžně nošeného šatu v antickém světě. V následujících kapitolách je podrobně popsáno, jak oděv duchovních postupně ovlivňovaly zvyklosti jak císařského dvora a římských senátorů (kardinálové jako poradci papeže převzali purpur římských senátorů), tak i tzv. barbarských národů. Mimoliturgický oděv duchovních se tak postupně začal odlišovat, a nejen oděv, klerici stejně jako mniši měli nosit tonzuru, symbol svého zasvěcení. Mimoliturgický oděv neřeholních kněží zpočátku nebyl unifikován, ale pouze byli duchovní důrazně (opakovaně) nabádáni k umírněnosti, zakazovány jim byly módní výstřelky (střih, barevnost, použité látky), tyto zákazy však byly často porušovány, zvláště duchovními a preláty z řad šlechty. Určitá marnivost se nevyhnula ani řeholníkům – zvláště při slavnostním, chórovém oděvu. Postupně se však objevovala nařízení, aby se kněží neoblékali jako laici a laici jako duchovní, duchovní se tak postupně začali odlišovat nejen tonzурou, ale i svým oděvem.

Doktorand dále přibližuje, jak se kněžský oděv vyvíjel v závislosti na politických a duchovních dějinách – vliv vztahu světské a duchovní moci, vliv řeholních řádů. Postupná pevná hierarchizace – jasné odlišení barevnosti oděvu duchovenstva. Pro duchovní je tak „kodifikován“ tmavý oděv, který zakryje celé tělo. Když se papežové a jiní preláti více věnovali módě než duchovním věcem, není se co divit, že se stali terčem posměchu reformátorů apod. Výstižná je autorova připomínka, že ze seznamu extravagancí zakázaných pro kněze se stal posléze spíše seznam inspirací. Ne vždy to však byla marnivost, často i přírodní podmínky – v chladnějším počasí začali preláti využívat kožešiny pro zahřátí. Výrazný předěl znamenaly Tridentský koncil a reforma milánské diecéze, naplno se prosazuje černý jednoduchý oděv pro kněze, vliv mají také kněžské kongregace. Došlo ke „kodifikaci“ šatníku biskupa i kněží – tonzura, sutana (opouštěn termín talár) – římské zvyklosti postupně zavedli biskupové do praxe ve svých diecézích. Práce si všímá také vývoje pro kněze dnes typického doplňku v podobě kolárku, ale také barevného lemování či expozitoria apod., které jasně poukazyvalo na „hodnost“ nositele.¹

Od francouzské revoluce se kněžský oděv stává také symbolem „nenáviděné církve“, duchovním je dokonce zakazováno jeho nošení (revoluční Francie, na začátku 20. století Mexiko apod.). Praxe se dnes spíše vrací k tomu, aby oděv duchovních nebyl tak přísně odlišen (běžný civilní oblek je doplněn o kolárkovou košili), i když nadále je běžně nošena klerika.

Text práce je doplněn o přehledný slovníček, který usnadňuje čtenáři orientaci v terminologii (s. 182-196).

¹ Jak velký význam mělo skutečně přesné dodržení nejmenších detailů i v „pouhých“ diecézních zvyklostech, mohu potvrdit na příkladu přesunu biskupa Bauera z Brna na arcibiskupský stolec v Olomouci v roce 1904: Bauer do té doby používal fialová roucha *de lana*, ale když zjistil, že v Olomouci používají *de setta*, okamžitě žádá do Říma, by mu byly opatřeny potřebné látky, šňůry, knoflíčky apod.

Druhou část práce představuje obsáhlá komentovaná obrazová příloha o 200 položkách, která na historických vyobrazeních dokumentuje vývoj mimoliturgického oděvu. Představen je styl oděvu kleriků od raného křesťanství do II. Vatikánského koncilu. Představeny jsou jak oděvy obyčejných kněží, misionářů, styl venkovských farářů, tak prelátů, biskupů a papeže i jeho dvora.

Autor opírá svá tvrzení o široké spektrum pramenů, dokumentů, dobových vyobrazení a straší i novější literatury, převážně zahraniční provenience. Uplatněno je jak autorovo uměleckohistorické, tak teologické vzdělání, a zvláště jeho specializace v nejen liturgických textiliích (přesný popis látek, vzorky látek v příloze).

Bylo by však vhodné text disertace více propojit s obrazovou přílohou – zvláště při velmi detailním popisu některých vyobrazení (např. pozn. č. 245, s. 137) je škoda, že nejsou v příloze (tato výtku se dá při v případě publikování snadno odstranit zařazením v práci zmíněných zobrazení).

Text práce neobsahuje žádné závažné obsahové nedostatky, a i překlepy se vyskytují pouze výjimečně. V práci tak najdeme jen několik drobností k doplnění či opravě:

S. 47: Papežský červený plášť v podobě mozety uvádí doktorand nejprve jako trvalou součást papežova slavnostního ustrojení při oficiálních akcích – což pro současného papeže Františka, jak autor sám uvádí na s. 180, už neplatí.

Pozn. 222 (odkazující k poč. 18. stol.) a 235 (odkazující k 16. stol.) téměř splývají.

S. 115: Jak byly barvy prstenů pro doktory rozděleny?

S. 128 a 132: Stanovy olomoucké kapituly vyžadující „nobilitatis natalium“ jako nedispensovatelnou podmínku pro kandidáty kanonikátu byly vydány 1772, 1826 schváleny arcibiskupem Rudolfem Janem a císařem Františkem I., konkordátem 1855 bylo vyžadováno pro kanonikát kněžství, až r. 1880 bylo dosaženo ústupku, že císař směl jmenovat i nešlechtice. Definitivní vyřešení kapitulní otázky olomoucké se pro odpor císaře, který trval na šlechtické výsadě, nepodařilo do r. 1918 prosadit.

S. 152: V posledních letech jeho pontifikátu však došlo k výrazným změnám s nástupem nového papeže Lva XII. – Věta působí nedokončeně.

S. 172: Ustanovením se později začalo říkat „mexické fakulty“ ... - Souvětí asi není na správném místě, v kontextu předchozího to vypadá, jako by zákaz nošení kněžského oděvu ustanovovaly právě „mexické fakulty.“

S. 178: Kodex kanonického práva je z roku 1983.

Tyto připomínky však nikterak vysokou kvalitu práce výrazně neumenšují, mají zejména posloužit při přípravě knižního vydání disertace, které považuji za velmi žádoucí.

Doktorandův stanovený cíl, vytvořit interdisciplinární syntézu o vývoji stavovského oděvu neřeholního duchovenstva je v předkládané práci naplněn.

Svým metodickým i obsahovým zpracováním předložená disertační práce naprosto splňuje požadovaná odborná kritéria, a proto ji plně doporučuji k obhajobě.

V Olomouci 7. 12. 2013

PhDr. Jitka Jonová, Th.D.
Katedra církevních dějin a dějin křesťanského umění
Cyrilometodějská teologická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci